

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA MUSIQA SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHDA MULTIMODAL YONDASHUVNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

O'rmonjonov Azizbek Muhammadjon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi Ilmiy tadqiqot ishlari muhandisi

E-mail: azizbekormonjonov2@gmail.com

Annotatsiya: ushbu ilmiy maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida musiqa savodxonligini shakllantirish jarayonida multimodal yondashuvning pedagogik imkoniyatlari chuqur ilmiy tahlil etilgan. Tadqiqotda multimodal yondashuvning didaktik mohiyati, uning musiqiy idrok, ritmik sezgi, eshituv xotirasi va emotsional ifoda kabi musiqa savodxonligining tarkibiy komponentlariga ko'rsatadigan ta'siri empirik ma'lumotlar asosida asoslab berilgan. Inklyuziv guruhdagi o'quvchilarning idrok turlari va kognitiv ehtiyojlarini inobatga olgan holda ishlab chiqilgan multimodal dars modeli o'quvchilarda musiqa bilimlarini chuqur o'zlashtirish, mustaqil fikrlash va ijodiy faollikni rivojlantirishga xizmat qilishi isbotlangan. Maqolada multimodal metodik yondashuvning samaradorligi eksperimental pedagogik tekshiruvlar orqali aniqlangan, shuningdek, ta'lim jarayonida integratsiyalashgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida inklyuziv musiqa ta'limi uchun multimodal kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashgan metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, musiqa savodxonligi, multimodal yondashuv, pedagogik integratsiya, idrok turlari, musiqa kompetensiyalari, didaktik moslashuv, AKT texnologiyalari, emotsional intellekt, differensial ta'lim, interaktiv metodika.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ МУЗЫКАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация: В данной научной статье всесторонне проанализированы педагогические возможности мультимодального подхода в процессе формирования музыкальной грамотности в условиях инклюзивного образования. В исследовании обосновано дидактическое содержание мультимодального подхода, его влияние на развитие компонентов музыкальной грамотности, таких как музыкальное восприятие, ритмическое чувство, слуховая память и эмоциональное выражение, на основе эмпирических данных. Разработанная модель мультимодального урока, учитывающая типы восприятия и когнитивные потребности учащихся инклюзивных групп, доказала свою эффективность в углубленном усвоении музыкальных знаний, формировании самостоятельного мышления и развитии творческой активности. В статье представлены результаты экспериментальной педагогической проверки эффективности мультимодального методического подхода, а также освещается значение интеграции информационно-коммуникационных технологий в учебный

процесс. На основе результатов исследования разработаны усовершенствованные методические рекомендации для музыкального образования в инклюзивной среде, основанные на мультимодальном компетентностном подходе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, музыкальная грамотность, мультимодальный подход, педагогическая интеграция, типы восприятия, музыкальные компетенции, дидактическая адаптация, ИКТ технологии, эмоциональный интеллект, дифференцированное обучение, интерактивная методика.

PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF A MULTIMODAL APPROACH IN FORMING MUSIC LITERACY IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Annotation: This scientific article provides a comprehensive analysis of the pedagogical potential of a multimodal approach in developing musical literacy within inclusive education settings. The study substantiates the didactic essence of the multimodal approach and its impact on key components of musical literacy—such as musical perception, rhythmic sensitivity, auditory memory, and emotional expression—based on empirical evidence. The developed multimodal lesson model, designed with consideration for the perceptual types and cognitive needs of students in inclusive groups, has been proven effective in facilitating deep learning of music knowledge, fostering independent thinking, and enhancing creative engagement. The article presents the results of experimental pedagogical evaluations of the multimodal methodological approach and highlights the importance of integrating information and communication technologies into the educational process. Based on the research findings, improved methodological recommendations have been proposed for inclusive music education, grounded in a multimodal, competency-based approach.

Keywords: inclusive education, musical literacy, multimodal approach, pedagogical integration, perceptual types, musical competencies, didactic adaptation, ICT technologies, emotional intelligence, differentiated learning, interactive methodology.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida inson kapitalini rivojlantirish, har bir shaxsning o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishiga imkon yaratish muhim ijtimoiy-psixologik va pedagogik vazifalardan biridir. Bu borada ta'limning inklyuziv modeli keng imkoniyatlar ochib bermoqda. Inklyuziv ta'lim tamoyillariga asoslangan holda imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim muassasalariga to'liq integratsiyalash, ularning intellektual, madaniy, estetik va emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, inklyuziv ta'lim sharoitida musiqa savodxonligini shakllantirish jarayonida multimodal yondashuvni qo'llash, ya'ni ta'limiy axborotni turli sezgi kanallari (vizual, audial, kinestetik) orqali yetkazish, o'quvchilarning ta'lim olishini individuallashtirish va ularning rivojlanishida barqarorlikni ta'minlashda muhim pedagogik omil sifatida qaralmoqda. Multimodal yondashuv nafaqat musiqiy did va savodxonlikni shakllantirish, balki o'quvchilarning musiqiy faoliyatga bo'lgan qiziqishini oshirish, emotsional-intellektual salohiyatini rivojlantirishda ham samarali vosita hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev tomonidan ta'lim sohasi rivoji borasida qabul qilingan muhim qaror va farmonlarda ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish, har bir bola uchun teng imkoniyatlar yaratish, innovatsion-pedagogik yondashuvlarni joriy etish masalalari alohida e'tibor markazida turibdi. Jumladan, Prezidentning "Yangi O'zbekistonni barpo etishda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish to'g'risida"gi farmonida inklyuziv ta'limni joriy etish, zamonaviy o'quv metodologiyalarini ishlab chiqish va musiqiy ta'lim sifati ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qayd etilgan [1].

Shuningdek, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da imkoniyati cheklangan shaxslar uchun sifatli ta'lim xizmatlarini tashkil etish, ularning ijtimoiy moslashuvi va kasbiy tayyorgarligini ta'minlash zarurligi ta'kidlangan [2]. Mazkur hujjatlar asosida umumta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni tashkil qilish va zamonaviy multimodal pedagogik yondashuvlarni musiqiy ta'limga integratsiyalash dolzarb ilmiy-amaliy masala sifatida qaralmoqda.

Mazkur maqolada aynan inklyuziv ta'lim sharoitida musiqa savodxonligini shakllantirishda multimodal yondashuvning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi, xorijiy va mahalliy tajribalar o'rganiladi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Multimodal ta'lim muhiti o'quvchilarning musiqiy tajribasini boyitish, ularning idrok, eshitish, nutq va motorik faoliyatini uyg'unlashtirish imkonini beruvchi integrativ pedagogik model sifatida ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

So'nggi yillarda inklyuziv ta'limga oid ilmiy-pedagogik qarashlar inson huquqlari, pedagogik tenglik, shaxsiylashtirilgan ta'lim va ta'limda xilma-xillik kabi g'oyalarni o'zida mujassam etgan holda jadal rivojlanmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy-hissiy va madaniy kompetensiyalarni rivojlantirishda san'at ta'limi, jumladan, musiqa savodxonligini shakllantirish muhim vosita sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur jarayonda multimodal yondashuv asosidagi pedagogik amaliyotlar didaktik yangilanishlar uchun samarali asos bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda ham musiqa ta'limining inklyuziv sharoitdagi o'rni va multimodal metodlarning pedagogik samaradorligi masalalari atroflicha yoritilgan. Jumladan, pedagogika fanlari doktori N.Jo'rayevaning "Inklyuziv ta'lim: nazariy-metodik asoslar" nomli monografiyasida imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda didaktik moslashuv, emotsional-intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlash va multimodal resurslardan foydalanishning zaruriyati asoslab berilgan [3].

Shuningdek, M.Islomova va D.Mahmudovanning "Musiqa madaniyati darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusidagi ilmiy ishlarida musiqiy savodxonlikni shakllantirishda multimodal metodik yondashuvlar, ya'ni vizual, audial va kinestetik kanallar orqali bilimni yetkazish vositalari ta'lim samaradorligini oshirishi ta'kidlanadi [4]. Mualliflar multimodal ta'lim muhiti orqali bolalarda musiqiy eshituv, ritmik sezgi, ijodiy tasavvur va emotsional-madaniy kompetensiyalar rivojlanishini kuzatganlar.

Pedagogika fanlari doktori Sh.Qurbonovanning "Maxsus pedagogika: nazariya va amaliyot" nomli qo'llanmasida esa imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda multimodal yondashuv asosidagi didaktik modellar, kompensator vositalar va muqobil kommunikatsiya texnologiyalarining qo'llanilishi ilmiy asosda yoritilgan [5].

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, musiqa savodxonligini rivojlantirishda multimodal yondashuv o'quvchilarning individualligini hisobga oluvchi, differensial yondashuvga asoslangan va o'qituvchining ijodiy-pedagogik kompetensiyasini talab qiluvchi murakkab didaktik tizimni tashkil etadi. Ayniqsa,

inklyuziv ta'lim sharoitida bu yondashuv musiqiy ifoda, eshituv madaniyati va emotsional javob qaytarish kompetensiyalarini rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir.

Mazkur tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlar qo'llanildi:

Tahlil va sintez – inklyuziv ta'lim, multimodal yondashuv va musiqa ta'limiga oid nazariy va amaliy manbalar o'rganildi, asosiy konseptual yondashuvlar ajratib olindi va umumlashtirildi. Ushbu metod asosida multimodal yondashuvning inklyuziv sharoitda qo'llanishidagi pedagogik ustuvorliklar aniqlashtirildi.

Pedagogik kuzatuv – musiqa madaniyati darslarida multimodal ta'lim elementlarining qo'llanishi, o'quvchilarning emotsional javobi va faolligi real o'quv mashg'ulotlari davomida kuzatildi.

Empirik tahlil – umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4–6-sinflarida olib borilgan musiqa darslari asosida multimodal metodlar ta'sirini o'rganish maqsadida amaliy mashg'ulotlar va o'quvchilarning oraliq baholari tahlil qilindi.

Komparativ tahlil – mahalliy va xorijiy (AQSH, Buyuk Britaniya, Finlyandiya) inklyuziv musiqa ta'limi tajribalari taqqoslab o'rganildi. Natijada, multimodal yondashuvga asoslangan ta'lim modellarining umumiy va farqli jihatlari aniqlab berildi.

Pedagogik tajriba – tajriba-sinov mashg'ulotlari asosida multimodal yondashuv (audio-vizual vositalar, interaktiv texnologiyalar, ritmik harakatlar)ni tatbiq etish orqali musiqa savodxonligini shakllantirishga oid yangi metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot doirasida multimodal yondashuv asosida tuzilgan musiqa ta'limi dasturining inklyuziv sharoitdagi samaradorligini aniqlash maqsadida eksperimental pedagogik kuzatuv, so'rovnoma, diagnostik testlar, amaliy mashg'ulotlar va interaktiv baholash texnologiyalaridan foydalanildi. Tadqiqot Toshkent shahri va viloyatlaridagi 5 ta umumta'lim maktabining 4–6-sinflarida tahsil olayotgan, turli darajadagi rivojlanish xususiyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar ishtirokida o'tkazildi.

Eksperimental guruhda multimodal ta'lim yondashuvi asosida o'tkazilgan musiqa darslarining tahlili shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarda musiqa savodxonligining asosiy komponentlari – notani idrok qilish, ritmik sezgi, eshituv xotirasi, musiqiy fikrlash va emotsional javob berish qobiliyatlari sezilarli darajada rivojlandi. Bu jarayonda multimodal vositalar – vizual (slaydlar, video), audial (musiqa parchalari, tovushli mashqlar), kinestetik (ritmik harakatlar, xoreografik topshiriqlar) o'zaro integratsiyalashgan holda tatbiq etildi.

Quyidagi jadvalda multimodal yondashuv asosida o'tkazilgan eksperiment natijalarini (eksperimental guruh, N=65) ko'rishimiz mumkin:

Jadval 1.

No	Ko'rsatkichlar	Dastlabki ko'rsatkich (%)	Yakuniy ko'rsatkich (%)
1	Musiqa savodxonligining umumiy darajasi	72%	88%
2	Vizual-esituv idrok va eshituv xotiraning rivojlanishi	69%	86%
3	Dars jarayonida emotsional faollik va ishtirok darajasi	74%	90%
4	Multimodal topshiriqlarga nisbatan ijobiy munosabat	70%	87%
5	Mustaqil ijodiy faoliyatga kirishish qobiliyatining shakllanishi	68%	83%

Olingan natijalar shuni ko'rsatmoqdaki, multimodal yondashuv asosida tashkil etilgan musiqa ta'limi o'quvchilarning shaxsiy o'ziga xosligini hisobga olgan holda, ularning didaktik ehtiyojlariga moslashuvchan ta'lim muhitini yaratishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun sezgi kanallarining bir nechta turi orqali bilimlarni qabul qilish ularda o'zlashtirish darajasining ortishiga olib kelmoqda.

Shuningdek, multimodal yondashuv asosida o'qitilgan guruh o'quvchilarida musiqaga nisbatan ijtimoiy-emotsional munosabat ijobiylashgan, o'zini ifoda qilish, guruhda ishlash va o'z g'oyalarini ijodiy ifodalash ko'nikmalari shakllangan.

Tadqiqotda aniqlanishicha, multimodal darslar ko'proq interaktivlik, o'zaro muloqot, tanqidiy fikrlash va refleksiyaning faollashtirgan.

Biroq, ayrim holatlarda quyidagi cheklovlar ham kuzatildi:

O'qituvchilarning multimodal metodikani to'liq o'zlashtirmaganligi sababli ba'zi darslarda metodik uyg'unlik yetarli darajada ta'minlanmadi.

Didaktik materiallarning multimodal xususiyatlarga ega tayyor variantlarining yetishmasligi metodik murakkabliklarga olib keldi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda psixologik-pedagogik moslashuv jarayonlari uchun yetarli vaqt talab qilinishi kuzatildi.

Yuqoridagi natijalar asosida inklyuziv ta'lim muhitida multimodal yondashuvni samarali joriy etish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Musiqqa o'qituvchilari uchun multimodal metodlar bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

Multimodal o'quv materiallari va didaktik resurslar bankini yaratish;

Inklyuziv sinflarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan musiqiy differensial topshiriqlar bankini ishlab chiqish;

Psixologik-pedagogik xizmatlar bilan o'zaro hamkorlikda musiqiy ijtimoiylashtirish dasturlarini ishlab chiqish.

XULOSA

Ushbu tadqiqot doirasida inklyuziv ta'lim sharoitida musiqqa savodxonligini shakllantirishda multimodal yondashuvning samaradorligini o'rganishga qaratilgan nazariy, metodik va amaliy izlanishlar olib borildi. Olingan natijalar asosida quyidagi ilmiy-pedagogik xulosalar chiqarildi:

Multimodal yondashuv – bu o'quvchilarning o'ziga xos idrok turlari (vizual, audial, kinestetik) va sezgi kanallari orqali ta'limiy axborotni qabul qilish, qayta ishlash va mustahkamlashga asoslangan integrativ metodik konsepsiya bo'lib, ayniqsa inklyuziv ta'lim sharoitida didaktik moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

Musiqqa ta'limi kontekstida multimodal yondashuvdan foydalanish o'quvchilarning musiqiy savodxonligini shakllantirishda kompleks ta'sir ko'rsatadi: notaviy idrok, ritmik sezgi, eshituv xotira, musiqiy tafakkur va emotsional-estetik qobiliyatlar o'zaro uyg'un ravishda rivojlanadi.

Inklyuziv guruhdagi o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini shakllantirishda multimodal yondashuv asosida tuzilgan metodik tizimning quyidagi pedagogik afzalliklari aniqlandi:

individuallashtirilgan ta'lim yo'nalishlarini qo'llash imkoniyati;

ta'limiy motivatsiyani faollashtirish va darsga bo'lgan emotsional qiziqishni oshirish;

muloqotga layoqatli, ijtimoiy moslashuvchan shaxsni shakllantirishga xizmat qiluvchi kommunikativ muhit yaratish.

Tadqiqot davomida o'tkazilgan eksperimentlar va diagnostik tahlillar natijasida multimodal yondashuv asosida ishlab chiqilgan darslar modeli musiqa faniga oid bilimlarning chuqurroq o'zlashtirilishi, ijodiy ifoda, mustaqil fikrlash va ko'rgazmali idrok ko'nikmalarini sezilarli darajada shakllantirganini ko'rsatdi.

Multimodal yondashuvni amaliyotga joriy etish jarayonida aniqlangan kamchiliklar – o'qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasi, didaktik resurslar yetishmasligi va differensial yondashuvga nisbatan tayyorgarlik yetarli emasligi – mazkur metodikani ta'lim tizimiga chuqur integratsiya qilishni talab etadi.

Tadqiqot natijalariga asoslangan takliflar:

Oliy pedagogik ta'lim muassasalarida musiqa ta'limi yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavr va magistrilar uchun "Multimodal metodlar asosida musiqa o'qitish" nomli maxsus kursni kiritish;

Inklyuziv sinflar uchun mo'ljallangan multimodal o'quv kontent va multimediya resurslar bankini ishlab chiqish;

Amaliyotchi musiqa o'qituvchilarining multimodal metodik yondashuvlar bo'yicha malaka oshirish kurslarini muntazam tashkil etish;

Davlat ta'lim standartlariga multimodal o'qitish komponentlarini qo'shish orqali ta'lim mazmunini differensiallashtirish va moslashtirish.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limda multimodal yondashuv asosida musiqa savodxonligini shakllantirish ta'lim-tarbiyaning yangi bosqichiga o'tishni ta'minlaydi. Bu yondashuv o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari va idrok xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning pedagogik

inklyuziyaga jalb qilinishini, ijodiy va ijtimoiy faolligining oshishini, o'zini anglash va estetik dunyoqarashining rivojlanishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni "Yangi O'zbekistonni barpo etishda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi".
3. Jo'rayeva N. Inklyuziv ta'lim: nazariy-metodik asoslar. – Toshkent: Fan, 2021. – 234 b.
4. Islomova M., Mahmudova D. Musiqa madaniyati darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish. – "Pedagogik mahorat" ilmiy-metodik jurnali, 2023, №1. – B. 45–49.
5. Qurbonova Sh. Maxsus pedagogika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022. – 278 b.